

Історичні постаті краю

УДК 94+37.03(477.82)

Геннадій Бондаренко

Інтелектуальна еліта Волині (до початку ХХ ст.)

Стаття про формування інтелектуальної еліти Волино-Поліського краю у різні часи до початку ХХ ст. Розповідається про різні соціальні верстви населення, які були причетні до творення еліти і у тому числі серед різних національних меншин та під час панування Речі Посполитої і Російської імперії. Згадується ряд імен, які склали інтелектуальний потенціал краю, особливо серед інтелігенції управлінської, політичної, мистецької, духовенства, серед польської шляхти і російського дворянства.

Gennady Bondarenko. Intellectual elite of Volyn (To the beginning of the twentieth century.)

An article on the formation of the intellectual elite of the Volyn-Polissya region at different times before the beginning of the twentieth century. It tells about the various social strata of the population who were involved in the creation of the elite and including among different national minorities during the reign of the Commonwealth and the Russian Empire. Mention is made of a number of names that made up the intellectual potential of the region, especially among the intelligentsia of the managerial, political, artistic, clergy, among the Polish gentry and the Russian nobility.

Актуальність вивчення історії еліти важлива накопиченим досвідом. Історія інтелектуальної еліти України від найдавніших часів охоплює настільки цікаві позитивні і трагічні сторінки, що її необхідно вивчати конкретно до кожного етапу розвитку української нації, особливо тому, що землі українські були у складі різних держав, у тому числі Волинь, яка ще окрім того є порубіжною територією, де пролягають шляхи різних контактів різних народів і держав. Це контакти політичного характеру, релігійного духовно-ментального, етнокультурного та інших. Волинь як і вся Україна є також зоною геополітичних контактів. Таке становище краю постійно впливало на становище і формування волинської еліти.

Стан вивчення проблеми зумовлений необхідністю узагальнення і розгляду окремих аспектів виникнення і формування елітарної інтелектуальної частини волинського суспільства. Розглядати інтелектуальну еліту необхідно як суспільне явище. Важливим постає питання: наскільки інтелектуальна еліта залежна у створенні та діяльності від форм власності і наскільки вони впливають на формування світогляду. Частково ця тема охоплена окремими дослідженнями історичних постатей краю, що представлені у тритомній книзі «Роде наш красний» [1; 2; 3], у книзі «Інтелектуальна еліта Волині» [8], у матеріалах багатьох історико-краєзнавчих конференцій «Минуле і сучасне Волині та Полісся» [12], про Лесю Українку і родину Косачів [9; 10; 11] такими авторами як О. Бірюліна, Г. Бондаренко, О. Гаврилюк, С. Гаврилюк, О. Златогорський, О. Каліщук, Є. Ковальчук, В. Комзюк, О. Кучеренко, Г. Марчук, Л. Оляндер, О. Ошуркевич, Н. Пушкар, А. Силук та іншими. Окремі публікації відомим волинянам присвятили О. Бобак [4] і Г. Охріменко [14] – історик, археолог, етнограф, волинезнавцю О. Цинкаловському, Г. Гуртовий – євреям Торчина [7], козакам Волині [6] і окремо Ружинським [5], О. Огнева [13] – композитору І. Стравинському, А. Семенюк [15] – художнику А. Лазарчуку, Г. Токарчук [16] – педагогу, письменнику і громадському діячеві М. Левицькому та інші дослідники створили цілу галерею портретів відомих осіб у краї у різні часи.

Виклад матеріалу. Інтелектуальна еліта, як наукова проблема і чинник важливого суспільного значення вимагає постановки і розв'язання таких питань:

1. Визначення щодо поняття «інтелектуальна еліта» та «інтелектуальний потенціал».

Частина суспільства, яка творить і споживає інтелектуальний продукт, продукт розумової, мислительської діяльності, передових досягнень науки і технологій, який визначається високою якістю. Інтелектуальна еліта творить на кожному етапі історичні цінності, які стають суспільними.

2. Хто представляє інтелектуальну еліту в суспільстві, зокрема в соціальному середовищі, і серед яких верств населення, чи це окремі представники?

Еліта окремих соціальних шарів нації та держави визначається на різних етапах історії, а саме: політична еліта, управлінська, наукова, освітня, мистецька, церковна, військова, бізнесова і господарська тощо. Змінюється соціальна структура суспільства – змінюється еліта.

Приналежність до еліти не завжди тотожна приналежності до певного заgonу інтелігенції, яка визначається високим рівнем освіти, культури і виховання. Але найбільш інтелектуальна частина суспільства і його представників належить саме до інтелігенції.

3. У чому проблема формування інтелектуальної еліти суспільства, держави, нації?

Створення умов для високоінтелектуального навчання та виховання на основі історичного досвіду та передової освіти, науки і технологій.

4. Який вплив має інтелектуальна еліта на соціум?

Вплив залежить від готовності суспільства або частини його членів сприймати елітарні продукти, що визначається його рівнем освіти і науки. Представники різних соціальних прошарків, які є високого рівня професіоналами і митцями у сфері своєї діяльності, можуть оцінювати і осмислювати здобутки та перспективи, висувати нові концепції, щодо якісних змін в суспільстві, або окремих сферах життя і власної діяльності.

5. Яку роль відіграє і які завдання вирішує?

Відіграє позитивну роль найбільше, коли вирішує завдання загальнонаціонального і державного характеру, забезпечення потреб більшості суспільства. Може відігравати негативну роль, коли діятиме всупереч інтересам і потребам більшості суспільства, нації та держави.

6. Зв'язки еліт і проблема взаємовпливів.

Стосунки між різними верствами і представниками еліти відбуваються на ґрунті змагання за вплив на суспільство і за приналежність до управління суспільством, державою, нацією і навіть окремою сферою життя.

Особливим впливом визначаються політичні, бізнесові та управлінські кола еліти. Представники цих кіл можуть переходити досить часто до іншої верстви і змінювати свій статус, з метою реалізації можливостей власного потенціалу.

7. Чи визначає професія спрямованість інтелектуальної діяльності?

У більшості набуття знань, досвіду і розвиток інтелекту відбуваються на основі професійної діяльності і наукових інтересів. Спрямованість інтелектуальної діяльності визначає формування світогляду та самосвідомості. Проблеми еліти та інтелектуального розвитку кожного етносу, нації, держави завжди свідчили про рівень можливостей розвитку, особливо у сферах, де необхідно було використовувати інтелектуальний, розумовий потенціал. Формування інтелектуальної еліти краю, особливо в зоні Полісся, виглядало надзвичайно складним. Річ у тому, що еліту в політичних та управлінській сферах часто представляли не українці, а поляки і росіяни. Серед інтелігенції вирізнялися представники духовенства, вчителі, технічні працівники. Звичайно, що вони впливали на суспільство, але ця еліта не визначала політичних тенденцій у збереженні відтворенні і поширенні національно-культурних традицій.

У багатьох населених пунктах Волині жили і працювали люди, яких можна вважати елітою краю, належали до князівських родів Чорторійських, Острозьких, Четвертинських, Сангушків та ін., і шляхти Братковські, Пузини та ін., і такі як Д. Черановський, який мав зв'язки із січовими стрільцями, і похований біля Нововолинська, родина Бобків, серед яких були відомі вчені, митрополит О. Громадський, який був єдиним серед церковних ієрархів, що проповідував і доносив святе письмо до людей українською мовою.

Інтелектуальна еліта краю 19 – початку 20 ст. складала не дуже чисельну, але потужну верству, яку необхідно розглядати в контексті існування Волинської губернії.

Серед її представників переважала інтелігенція польської і російської національностей. В першу чергу це є представники духовенства православної і римокатолицької церков, які домінували серед релігійних конфесій. Максимум еліти було зосереджено в містах, які були повітовими центрами. Інтелігенція складалася з учителів, науковців, лікарів, діячів науки і культури, військових, чиновництва. Тогочасна інтелектуальна еліта заявляла про себе різним чином. Митці – своїми творами, політики і науковці різними організаційними заходами, публікацією праць, просвітницькою діяльністю серед людей.

Серед еліти краю у морально-етичному плані вирізняються чотири напрями її формування і діяльності:

1-й - стосується поширення російської мови і культури і перехід на забезпечення політики Російського уряду, метою якої було довести, що волинські землі мають бути в складі Росії як наступниці від часів Київської Русі. Катерина II після поділів Польщі видала указ про карбування медалі з написом “Утерянное возвратища”. Російське чиновництво і православне духовенство проводили потужну політику русифікації.

2-й напрям представлений польською інтелігенцією, яка у більшості мріяла про відродження польської державності “від моря – до моря” і про що свідчать два польські повстання 30-х і 60-х років XIX ст.

3-й напрям представляла малочисельна українська еліта. Це інтелігенція, яка часто працювала не на потреби української нації, а підтримувала або поляків, або росіян, які вміло грали на почуттях українців і на їхніх політичних розбіжностях та орієнтаціях.

4-й напрям представляє інтелігенція національних меншин, зокрема, євреїв, німців, чехів, караїмів тощо.

Разом з тим інтелігенція поділялася на міську і сільську. Інтелектуальна еліта села своїм світоглядом і можливостями відрізнялася від міської. Ті інтелігенти, які належали до сільської еліти мали вплив на громаду і користувалися визнанням серед селян. Вони мали певні знання з різних наук і орієнтувалися в політиці. Їхній вплив створював певний мікроклімат в громаді, до їхніх слів і порад прислухалися, з ними радилися по важливих проблемах сільського життя. Священик, учитель, писар, староста, лікар були шанованими людьми. У центрі інтелектуального життя часто могла стояти поміщицька садиба. Власники маєтків часто спілкувалися між собою, створювали осередки, які визначали морально-етичне, мистецьке спрямування, стиль життя і побуту тих, у першу чергу заможних родин, які намагалися визначати політику на місцях і підтримували владу, польську чи російську, яка теж шукала у них підтримки.

Влада змушена була рахуватися з традиціями на місцях, з релігійними громадами і сільським общинами, які мала своїх лідерів.

В основі життя кожної громади лежали процеси збереження і відтворення досвіду поколінь, продовження традицій. З цим завданням цілковито справлялася тогочасна еліта, володіючи необхідними знаннями і власними традиціями.

Особливе місце в історії волинської еліти займає радянський період. Та частина інтелігенції, яка представляла кістяк еліти була або ліквідована або нейтралізована. З кінця 1939 р. почалися акції, за якими під репресії, виселення, переселення потрапили сенаторка Олена Левчанівська, архітектор Леонід Маслов, мовознавець Агатангел Кримський, просвітянин, Микола Куделя та інші, які стоять поряд з постаттю Модеста Левицького, який теж був би репресований владою, якби дожив до цього часу. А також всі ті, хто був причетний до ОУН, зокрема Ніл Хасевич. Наступний етап цього періоду характерний дисидентським рухом, з яким пов'язані імена Дмитра Іващенко, Миколи Коца, Валентина Мороза, Євгена Сверстюка і які підготували своїм прикладом велику політичну і національну силу – РУХ, що привів до незалежності України у 1991 р., але ці постаті вимагають окремого вивчення і окремої публікації.

Яке значення має поняття “інтелектуальна еліта”? Визначення можна назбирати у словниках і довідниках, у монографіях і статтях. Втім, більшість з них написані на потребу і з позицій того, хто писав. Побіжне вивчення цього поняття вказує на те, що інтелектуальна еліта – це та верства, яка має вплив на більшість людей в населеному пункті, регіоні, в державі. Цей вплив визначається, мабуть, і, в першу чергу, тим що представники еліти є найбільш поважними людьми. Вони впливають на розум, на поведінку і вчинки людей. Вони мають досить високий рейтинг у суспільстві. Інтелектуальна еліта визначає життєві цінності на різних етапах розвитку суспільства, громади. Звичайно, що цей вплив є позитивним і таким має бути. Хоча можна знайти приклади протилежного характеру. Отже, найбільш шановані у громаді, у суспільстві люди і належать до інтелектуальної еліти, хоча не завжди є представниками кіл, які вирізняються офіційним статусом високоосвічених і висококультурних. Не випадково до еліти суспільства належать представники різних шарів та прошарків інтелігенції, як більш освіченої частини суспільства: міська і сільська, управлінська, військова, технічна, освітянська, медична, культурницька, духовенство і т. п. Кожна галузь людського життя і діяльності має свою інтелектуальну еліту, яка виробляється тривалий час, визначається певним професіоналізмом у своїй галузі і рівнем культури в широкому розумінні. Втім, такі люди відзначаються високим рівнем громадської активності і розумінням громадянської позиції на потребу суспільства.

Формування саме української еліти здійснювалося складними шляхами її визнання не лише державними владами, які формували потрібну собі еліту, а й визнанням у власного народу, який мав стати на шлях виділення із власного середовища тих, хто мав захищати його інтереси і дбати про майбутні покоління.

Національна еліта України складає строкату верству, яка поділяється за своїм ставленням або орієнтацією щодо зовнішніх чинників, поділена на конфесійній основі, а ще й бізнесово-політичними кланами, які притягують їх до себе, розділяючи на частини.

Незважаючи на таке становище і тенденції в минулому, українська еліта зберегла можливості впливу щодо створення національної держави. Волинська еліта теж долучилася до цих важливих перетворень. Серед еліти завжди були ті сили з інтелігенції, духовенства, письменницько-мистецького середовища, які відстоювали національну ідентичність, особливість, окремішність.

Кінець XIX – початок XX ст. є важливим проміжком часу, коли волинська еліта визначалась у ставленні до російської, польської, радянської влади. На той час вони були складовою частиною тих еліт, які представляли державну націю.

Головною проблемою для кожного відрізка часу було визначитися у ставленні не тільки до влади, а й до політики, особливо у сфері духовності, щоб зберегти національну самоідентичність і самосвідомість.

Важливе місце у вивченні історії волинської еліти має дослідження її зв'язків з представниками і групами інших частин українських земель і за їх межами. Кожна зміна влади спричинялася до того, що частина інтелігенції з різних причин, і не завжди за власним бажанням змушена була залишити рідні землі. Утворювалася та ніша, яку влада завжди намагалася заповнити відповідно до потреб держави і державної політики, щоб краще впливати на регіон.

З цією метою розроблявся цілий ряд проектів і документів, які були розраховані на тривалу перспективу.

У 2012 р. вийшла книга «Інтелектуальна еліта Волині» [8], яка стала початком важливого проекту, який надалі не отримав фінансової підтримки і завершився виданням, що стосується періоду від княжої доби і до початку XX ст.

Для ознайомлення з представниками еліти, фіксації історичних постатей, варто створювати інформаційний блок та електронну базу. В основі може лежати анкетування і збирання матеріалів приблизно за такою схемою (анкетною):

Анкета

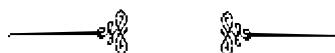
1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Біографічні відомості (генеалогія): дата народження, місце народження, освіта.
3. Батьки та інша родина.
4. Місця життя та діяльності, місце поховання.
5. Науковий ступінь, вчене звання, почесні звання та нагороди.
6. Сфера інтересів та галузь знання: освіта, наука, культура, техніка, релігія і церква, політика і державне управління тощо.
7. Участь в громадських організаціях, благодійних фондах, політичних партіях тощо.
8. Книги, статті та інші публікації, винаходи
9. Архівні документи та матеріали, мемуари і спогади.
10. Ілюстрації, фотографії тощо.
11. Вплив особи на політичне, культурне і духовне життя краю.
12. Оцінка актуальності історичної постаті (особи).

Накопичення такої інформації дасть можливість вивчити процес виникнення, становлення, діяльності різних шарів і прошарків інтелектуальної еліти краю та актуальності їхнього історичного досвіду. Дозволить зрозуміти міру участі і наслідки діяльності у розвитку краю, держави і нації покаже значення і роль кожного представника еліти.

Конференції, які проводиться сьогодні показують місце інтелектуальної еліти краю, яка знаходилася навколо родини Косачів, Агатангела Кримського, Андроника Лазарчука, Модеста Левицького, Олександра Цинкаловського та інших, діяльність яких визначалась високим рівнем національного і державного мислення у 20-і та 30-і роки XX ст. Їхній приклад служіння українській нації є прикладом для всіх наступних представників інтелектуальної еліти України і Волині.

Джерела та література

1. “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах. Т. 2. – Луцьк: Вежа, 1996. – 344 с.
2. “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах. Т. 1. – Луцьк: Вежа, 1996. –

- 444 с.
3. “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах. Т. 3. – Луцьк: Вежа, 1999. – 906 с.
 4. Бобак О. Час відкривати істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства. Художньо-біографічна повість. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. – 112 с.
 5. Гуртовий Г. Волинський Ружин і гетьмани Ружинські: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир’я, 2003. – 60 с.
 6. Гуртовий Г. Волинь – край козацький. – Луцьк: Надстир’я, 2000. – 352 с., іл.
 7. Гуртовий Г. Євреї містечка Торчин. – К.: Вид-во “РИФ”, 2003. – 108 с. (Видано за програмою товариства “Єврейська спадщина”).
 8. Інтелектуальна еліта Волині / Автор проекту і упорядник Г. Бондаренко. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 272 с.
 9. Леся Українка та родина Косачів в контексті української культури. Тези та матеріали. – Луцьк, 1996. – 42 с.
 10. Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 24-25 лютого 2001 р., с Колодяжне. Науковий збірник. – Луцьк: Надстир’я, 2001. – 140 с., іл.
 11. Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції 24-25 лютого 2006 р., с Колодяжне. Науковий збірник. Випуск 3. – Луцьк: Пульс, 2006. – 226 с., іл.
 12. Минуле і сучасне Волині: Історичні постаті краю. Тези доповідей і повідомлень V Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 1991. – 193 с.
 13. Огнева О. Будинок серед алей (Музей Ігоря Стравінського в Устилузі). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 56 с.
 14. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині /Упорядник Г. Охріменко. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – 740 с., іл. 16 с.
 15. Семенюк А. В обіймах мистецтва. Сторінки життя і творчості художника А. Г. Лазарчука. – Луцьк: Надстир’я, 2010. – 148 с.
 16. Сяйво душі Модеста Левицького. Життя і творчість / Упоряд. Л. Токарук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 300 с.

УДК 94+37.03(477.82)

Вікторія Дяченко

Фольклорно-етнографічна спадщина Олександра Цинкаловського: джерелознавчий аспект

У статті присвяченій постаті знаного історика, археолога, етнографа Олександра Цинкаловського, на підставі неопублікованого наукового доробку вченого (за матеріалами Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України) проаналізовано вклад вченого у напрямку, збереження та популяризації матеріалів традиційної усної народної творчості волинян. Визначено ключові наукові принципи підходу щодо збиральницької діяльності О. Цинкаловського. Увагу зосереджено на аналізі та публікації джерельної бази з означеної проблематики.

Ключові слова: Олександр Цинкаловський, Волинь, етнографія, наукова спадщина

Дяченко Виктория. Фольклорно-этнографическое наследие Александра Цинкаловского: источниковедческий аспект

В статье посвященной личности известного историка, археолога, этнографа Александра Цинкаловского, на основе неопубликованного научного наследия ученого (по материалам Львовской научной библиотеки им. Василия Стефаника НАН Украины) проанализирован вклад ученого в направлении, сохранения и популяризации материалов традиционного устного народного творчества Волини. Определены ключевые научные принципы подхода к собирательской деятельности А. Цинкаловского. Внимание сосредоточено на анализе и публикации источниковой базы по обозначенной проблематике.

Ключевые слова: Александр Цинкаловский, Волинь, этнография, научное наследие

Dyachenko Victoria. Folklore and ethnographic heritage of Oleksandr Tsynkalovsky: source-study aspect

The article analyzes Oleksandr Tsynkalovsky as famous historian, archeologist, anthropologist, on the basis of the unpublished scientific works of the scientist (based on the materials of the Lviv Scientific Library named

